

An Inquiry into the Components of Ancient Iranian Resistance Literature

Fateme Shekardast¹

1. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran. E-mail: f.shekardast@pnu.ac.ir

---

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 3 July 2025

Received in revised 20

September 2025

Accepted 2 October 2025

Published online 2 October
2025

Keywords:

Resistance Literature,
Avesta,
Karnameh-ye Ardashir-e
Babakan,
Ancient Texts,
Yadgar-e Zariran.

ABSTRACT

The fight against oppression and injustice, and resistance in the face of threats to the material and spiritual assets of human beings, is by no means a recent phenomenon; rather, it is deeply rooted in the innate disposition and the intellectual and religious beliefs of Iranians since ancient times. Although in various historical periods, political and social conditions, and weak governing structures have hindered the emergence of its national manifestation, extant texts from different eras attest to the indomitable and valiant spirit of the Iranian people. This study sought to substantiate this proposition within the written heritage of Iranians, namely the surviving texts from ancient Iran. From very early times, Iran has been confronted with numerous wars and upheavals; consequently, its people have continually lived under pressure and have struggled persistently to preserve their land and ancient culture. In addition to territorial conflicts, ancient religious beliefs and a worldview grounded in dualistic concepts, such as Ahura Mazda and Ahriman, good and evil, light and darkness, and so forth, provided a fertile context for the manifestation of a spirit of resistance against notions perceived as evil, darkness, and wrongdoing. Among the most significant surviving texts of this period are *the Avesta*, *the Behistun Inscription*, *Yadgar-e Zariran (The Memorial of Zarir)*, *Letter of Tansar*, and *Karnameh-ye Ardashir-e Babakan (The Book of the Deeds of Ardashir, Son of Babak)*. Employing a descriptive-analytical method and drawing upon library-based sources, this study extracted the components of resistance embedded in these texts. The findings indicated the presence of strong markers of a spirit of endurance and resistance against factors threatening cultural and territorial integrity, in ways that correspond to the historical context and the intellectual, religious, and environmental frameworks of people in ancient times.

Cite this article: Shekardast, Fateme. (2025). An Inquiry into the Components of Ancient Iranian Resistance Literature. *Journal of Resistance Literature*, 17 (33), 108-126. <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25496.3057>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25496.3057>

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

1- Introduction

This study aimed to examine and substantiate the proposition that, although the term “resistance literature” has gained currency in the past century, its underlying concept has deep historical roots, and its foundational elements have taken shape across diverse historical and cultural contexts, to the extent that the pre-Islamic Iranian literature itself embodies components of resistance. Focusing on five seminal texts from ancient Iran, including *the Avesta*, *the Behistun Inscription*, *Yadgar-e Zariran (The Memorial of Zarir)*, *Letter of Tansar*, and *Karnameh-ye Ardashir-e Babakan (The Book of the Deeds of Ardashir, Son of Babak*, each representing distinct thematic domains (religious, mythological, historical, or political), this study sought, through the extraction and analysis of resistance components in these works, to demonstrate their underlying motifs reflect concepts such as resistance, steadfastness, the preservation of national identity, and the struggle against domination. Ultimately, the study attempted to show that the idea of resistance and the concept of endurance have long been embedded in Iranian thought and belief, constituting an integral part of the nation’s cultural heritage.

2- Methods

This study employed a library-based approach using content analysis. Initially, the five selected texts were examined, and their resistance-related components were identified and analyzed. Where necessary, specific instances were cited, or references to relevant examples were provided.

3- Results

The findings revealed that each of the texts under study reflects, in its own distinct manner, the components of resistance literature:

1. The Avesta:

Three forms of struggle and resistance can be identified in *the Avesta*: a. Spiritual and supra-human battles, b. Conflicts with external tribes (external enemy), c. Resistance against oppression and deviation by internal rulers. Within these struggles, the following resistance components are evident: calls for steadfastness against external oppression (e.g., the Turanians), exhortations to combat falsehood, belief in the advent of a savior (Saoshyant), attention to the lives of heroes and influential figures alongside the description and glorification of their deeds, depiction and praise of combat against the enemy, and the cultivation of a sense of patriotism for the defense of one’s homeland and engagement in struggle against adversaries.

2. Behistun Inscription:

In terms of resistance literature features, this text includes the depiction of catastrophe, an account of Darius’s efforts to eradicate tyranny and oppression, his pursuit of justice, his resistance against rebellions and refusal to yield to opposing powers, and the affirmation of the legitimacy of Darius’s rule through emphasis on the role of Ahura Mazda in his victory.

3. Yadgar-e Zariran:

Observable components of resistance literature included the choice and promotion of the righteous path; struggle against its enemies; persistence, courage, and self-sacrifice in the cause of truth; descriptions of bravery and heroism; the popular (collective) nature of war; the acceptance of war despite awareness of its

consequences (Jamasp foretells the deaths of Zarir's loved ones for him, and Zarir's own death for Goshtasp); emphasis on the exalted status of martyrs and the composition of elegies for them (Bastur, Zarir's son, lamenting over his father's body constitutes one of the earliest elegies in Persian literature); the promise of revenge and retribution; and ultimately, the triumph of truth over falsehood.

4. Letter of Tansar:

Among the concepts and manifestations of resistance, this text reflects notions of internal oppression, with an emphasis on despotism and injustice. Indeed, if protest literature is regarded as a significant subcategory of resistance literature, this work stands as a strong example of protest literature in ancient Iran. Moreover, by justifying Ardashir's conduct, Tansar portrays him as an opponent of oppression and injustice and a defender of the rights of the oppressed.

5. Karnameh-ye Ardashir-e Babakan:

The foundations of resistance components in this text rest upon religious and national identity, opposition to oppression, and valor. Among eleven identified components, the depiction of struggle and the narration of endured hardships occupy the greatest extent. However, the most notable point in this work is the purpose underlying these wars, struggles, and acts of resistance: Ardashir himself regards it as the unification of the land of Iran, employing religious motives as a means to this end, thus indicating resistance grounded in the formation and consolidation of both religious and national identity.

4- Conclusions

This study demonstrated that resistance literature in Iran has deep historical roots. Through the analysis of ancient texts, concepts such as opposition to oppression, the pursuit of justice, patriotism, the valorization of combat against enemies, encouragement of non-submission to opposing powers, the celebration of heroes, belief in the advent of a savior, resistance to tyranny, preservation of ethnic identity, and the reconstruction of national power, among others, are clearly evident. These findings indicated that resistance constitutes a fundamental element of Iranian culture. A re-reading of these texts through the lens of resistance provides the possibility of attaining a renewed understanding of Iran's literary heritage.

جستاری در مؤلفه‌های ادبیات پایداری ایران باستان

فاطمه شکردست^۱

۱. استادیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: f.she kardast@pnu.ic.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مبارزه با ظلم و ستم؛ و پایداری در برابر آنچه داشته‌های مادی و معنوی انسان‌ها را به مخاطره می‌اندازد، امری نوظهور نیست و در فطرت و باورهای فکری و دینی ایرانیان از گذشته‌های دور ریشه دارد. هرچند شرایط سیاسی و اجتماعی و حاکمیت‌های ضعیف در دوره‌های مختلف، از تبلور ملى آن مانع شده‌است ولی متون به‌جامانده از دوره‌های مختلف، حکایت از روح ظلم‌ناپذیر و سلحشور ایرانیان دارد. این پژوهش، تلاشی است برای اثبات این گزاره در میراث مکتوب ایرانیان؛ یعنی متون به‌جامانده از ایران باستان. ایران از گذشته‌های بسیار دور با جنگ‌ها و ناآرامی‌های زیادی روبه‌رو بوده‌است و به همین علت مردم این کشور همواره زیر فشار بوده‌اند و برای نگهداشت سرزمین و فرهنگ کهن خود، به‌سختی مبارزه و پایداری کرده‌اند. علاوه بر جنگ‌های سرزمینی، اعتقادات دینی باستان و تفکر مبتنی بر دوگانه‌هایی چون اهورامزدا و اهریمن، خیر و شر، نور و ظلمت و... بستر قابل‌ی برای تجلی روح مقاومت در برابر مفاهیمی که آن را شر و ظلمت و بدی می‌دانستند، فراهم کرده‌است. از مهم‌ترین متون به‌جامانده از این دوران می‌توان به اوستا، کتیبه بیستون، یادگار زریران، نامه تنسر و کارنامه اردشیر بابکان اشاره کرد. در این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، مؤلفه‌های پایداری در این متون استخراج شد که نتایج آن حاکی از وجود نشانه‌های قوی از روح پایداری و مقاومت در برابر عوامل تهدیدکننده فرهنگی و سرزمینی، متناسب با زمانه و زمینه‌های فکری و دینی و محیطی انسان‌های دوره باستان است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۱۲	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۲۹	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۱۰	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۷/۱۰	
کلیدواژه‌ها: ادبیات پایداری، اوستا، کارنامه اردشیر بابکان، متون دوره باستان، یادگار زریران.	

استناد: شکردست، فاطمه. (۱۴۰۴). جستاری در مؤلفه‌های ادبیات پایداری ایران باستان. *ادبیات پایداری*، ۱۷ (۳۳)، ۱۲۶-۱۰۸.

<http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25496.3057>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

هرچند «ادبیات پایداری» اصطلاح ادبی جدیدی است که نظریه‌پردازی پیرامون آن به دوره معاصر یا اندکی پیش‌تر برمی‌گردد؛ ولی مقاومت و پایداری در برابر ناملایمات و هرآنچه حیات مادی و معنوی انسان‌ها را به‌خطرمی‌اندازد، علاوه بر واکنش‌گریزی (در برخی ساحت‌ها) به‌عنوان یک رفتار فطری که بر پایه عقلانیت و دیگر صفات انسانی به‌وجودمی‌آید، همواره در بشر نمود داشته؛ و در برهه‌های مختلف تاریخی به‌ظهور رسیده‌است. این موضوع را می‌توان در متون به‌جامانده از ملت‌ها ردیابی کرد؛ تاجایی که می‌توان گفت، پیشینه ادبیات پایداری همان تاریخ ادبیات جهان است زیرا انسان طالب عدالت، همواره آزادی‌خواه بوده، و به مبارزه برای محافظت از حق تمایل داشته‌است.

نبرد و پایداری ملت‌ها در مواجهه با تهدیدات و انعکاس احساس و اندیشه برگرفته یا برآمده از این موقعیت‌ها؛ مضمون و مفهومی را در رگ‌های میراث مکتوب بشری جاری کرد که امروز به نام ادبیات پایداری شناخته‌می‌شود. این ادبیات، روایتگر مقاومت انسان در برابر اموری است که زندگی مادی و حیات معنوی او را تهدیدمی‌کند و یا روایتگر مقابله و مبارزه با ستم فرمانروایان داخلی یا دشمنان بیگانه است؛ از آنجاکه این مضمون، برگرفته از روحیه و فطرت انسان‌هاست، می‌توان انتظار داشت نشانه‌ها و مؤلفه‌های آن در قدیمی‌ترین آثار مکتوب به‌جامانده از بشر دیده‌شود.

با بررسی و تحلیل متون ایران باستان مشاهده‌می‌شود که این متون نیز سرشار از مؤلفه‌هایی است که به این وجه روحی و فطری (و گاه غریزی) بشر اشاره دارد. این مؤلفه‌ها دربردارنده علت‌ها، انگیزه‌ها و فلسفه تلاش انسان اعصار دور، برای مقاومت‌ها و جنگ‌ها و پایداری‌ها تا رسیدن به هدف موردنظرش است. انسان دوره باستان، پیوسته با تضاد میان مرگ و زندگی، آزادی و بردگی و به‌طور کلی راستی و دروغ روبه‌رو بوده، و پایداری در راه نیکی و راستی و همچنین مبارزه و نبرد با کژی و دروغ تنها راه نیک‌بختی و رستگاری وی به‌شمارمی‌رفته‌است. درحقیقت، سرنوشت انسان، با نبرد با نیروهای اهریمنی گره‌خورده‌است و برای رسیدن به اوج و کمال باید همواره با اهریمنانی که با جلوه‌های گوناگون بر سر راه انسان و انسانیت قرارمی‌گیرند، در مبارزه باشد. (اطمینانی، ۱۳۸۴: ۳۱). هرچند از ایران باستان، متون فراوانی در دست نیست؛ اما در لابه‌لای همین اندک، بن‌مایه‌های پایداری به‌وفور دیده‌می‌شود؛ از این‌رو متون دوره باستان، قابلیت ویژه‌ای برای دست‌یافتن به استدلال‌های علمی و اثبات ریشه‌های فکری-فرهنگی پایداری و مقاومت دارد و همین، ضرورت پرداختن به این موضوع را توجیه‌می‌کند.

اصطلاح «ایران باستان» به دوران پیش از ورود اسلام به این سرزمین اطلاق‌می‌شود. این بازه تاریخی شامل تمدن‌های کهنی مانند ایلامی، مادی، هخامنشی، اشکانی و ساسانی است که هر یک در شکل‌گیری فرهنگ، سیاست و هنر ایران نقش مهمی داشته‌اند. در کتاب تاریخ ادبیات علامه همایی (۱۳۷۵: ۵) دوران قبل از اسلام در ایران به سه دوره تقسیم‌می‌شود:

۱. دوره قدیم اول یعنی از قدیم‌ترین ازمنه تاریخی تا ۳۳۱ قبل از میلاد ۲. دوره قترت و انحطاط ادبی یعنی از سال ۳۳۱ قبل از میلاد تا سال ۲۲۶ میلادی ۳. دوره دوم قدیم یعنی سال ۲۲۶ تا ۶۵۰ میلادی.

دوره قدیم اول از قدیم‌ترین زمان شروع‌می‌شود و تا قتل داریوش سوم و انقراض هخامنشیان به دست اسکندر مقدونی ادامه دارد که اغلب آثار مکتوب این دوره محوشده‌اند و نمونه زیادی باقی‌نمانده‌است. کتاب اوستا و کتیبه بیستون مهم‌ترین آثار مکتوبی هستند که با هدف یافتن مؤلفه‌های ادب پایداری می‌توان در این دوره بررسی کرد.

دوره دوم از انقراض دولت هخامنشیان یعنی ۳۳۱ ق.م شروع‌می‌شود و تا زمان شاهنشاهی اردشیر بابکان ۲۲۶ م. ادامه دارد. این دوره، با غلبه اسکندر مقدونی شروع‌می‌شود و با حکومت اشکانیان ادامه‌می‌یابد. استیلای خط و زبان یونانی بر پهلوی و بی‌اعتنایی اشکانی‌ها به علوم و ادب و آداب ایرانی عامل سکوت و انحطاط ادبی این دوره است؛ اما از مظاهر پایداری این دوره همین بس که «آن‌همه پافشاری اسکندر و جانشینان او و آن اندازه بی‌اعتنایی پارت‌ها به علوم و ادبیات ایرانی و جد و جهد در آوردن تمدن یونانی

غربی) عاقبت نتوانست تمدن یونانی را در اعماق روح ایرانیان نفوذ دهد بلکه تأثیر آن سطحی بود و پس از انقراض آنها به کلی از میان رفت» (همایی، ۱۳۷۵: ۱۶).

احمد تفضلی (۱۳۸۳: ۲۳۷-۲۴۰) نیز معتقد است در دوره سلوکیان، آثار ادبی ایرانیان از میان رفت و اشاره می‌کند که سلوکیان علاقه‌ای به حفظ میراث فرهنگی ایران نداشتند و بیشتر به ترویج فرهنگ یونانی گرایش داشتند. این بی‌توجهی موجب شد که بخش بزرگی از متون ایرانی -از جمله اوستا- نابود شود یا فراموش شود.

وی معتقد است اشکانیان نیز با وجود ایرانی‌تبار بودن، از نظر ادبیات مکتوب ضعیف بودند و در این دوره، ادبیات به شکل شفاهی و در قالب فهلویات (اشعار محلی به گویش‌های ایرانی میانه) رواج داشت: «در دوره اشکانی، ادبیات بیشتر به صورت شفاهی و در قالب فهلویات باقی مانده، و از آثار مکتوب خبری نیست مگر در قالب کتیبه‌ها و نوشته‌های پراکنده» (همان: ۲۳۷).

دوره سوم ۲۲۶ تا ۶۵۰ میلادی، با انقراض دولت اشکانیان و تأسیس دولت ساسانیان به همت اردشیر بابکان آغاز می‌شود و تا انقراض ساسانیان و قتل یزدگرد سوم ادامه دارد. سه متن از این دوره در حوزه ادب پایداری قابل بررسی است: یادگار زریران، نامه تنسر و کارنامه اردشیر بابکان.

۱-۱. پیشینه پژوهش

۱-۱-۱. پیشینه نظری پژوهش

هرچند ادبیات پایداری اصطلاحی جدید است؛ ولی از جهت موضوع، مانند اغلب هنرها و دیگر انواع ادبی در زندگی بشر و فطرت انسانی ریشه دارد و کمتر دوره‌ای را می‌توان یافت که از مؤلفه‌های آن بی‌بهره باشد. بهره‌مندی از مؤلفه‌های پایداری، با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی در دوره‌های مختلف، شکل‌های گوناگون، یا قدرت و ضعف داشته است.

«اگرچه اصطلاح ادبیات مقاومت، جدید و مربوط به سده معاصر است؛ با نگاهی دقیق به تاریخ ادبیات معاصر جهان، به راحتی می‌توان نمونه‌های فراوانی از این ادبیات را بین آثار پیشینیان به دست آورد» (ترابی، ۱۳۸۴: ۹).

اصطلاح ادبیات مقاومت -با معادل فارسی یعنی ادبیات پایداری- به سده اخیر برمی‌گردد. برای نخستین بار سال ۱۹۶۶ میلادی نویسنده فلسطینی به نام غسان کنفانی (۱۹۳۶-۱۹۷۲) آثار شاعران و نویسندگان فلسطینی با موضوع مقاومت را در کتابی با عنوان «ادب المقاومة» جمع‌آوری کرد و این اصطلاح از آن پس رایج شد؛ سپس غالی شُکری (۱۹۳۵-۱۹۹۵) در کتابی با عنوان «ادب المقاومة» (۱۹۷۰) تلاش کرد تا این ادبیات و نقد انواع ادبی مقاومت در ملل عربی و جهان را تعریف و تبیین کند.

همچنین بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، برخی پژوهشگران به موارد متعددی از مؤلفه‌ها با مضامین مشترک اشاره کرده‌اند، از جمله:

کافی (۱۳۸۸) در مقاله «ویژگی‌های مشترک شعر مقاومت در ادبیات ایران و جهان» این مؤلفه‌ها را این گونه برشمرده است: «۱. ستم‌ستیزی ۲. میهن‌دوستی ۳. تحریض به مقاومت ۴. صلح‌جویی و مهرورزی ۵. تقدیس آزادی و آزادگی ۶. تکریم از انقلابیون تاریخ ۷. تطبیق تاریخ (تلمیح و تلویح به گذشته و همانندسازی و یادکرد گذشته)»؛ علاوه بر این، وی در پژوهش دیگری (۱۴۰۰) طبقه‌بندی مفصل‌تری از مؤلفه‌های ادبیات پایداری، ارائه کرده است که صرف‌نظر از برخی نقدها می‌توان آن را کامل‌ترین گروه‌بندی مؤلفه‌ها دانست. این تقسیم‌بندی به اختصار عبارت است از: ۱. مؤلفه‌هایی بر بنیان تبیین هویت ۲. مؤلفه‌هایی بر بنیان ستم‌ستیزی و طرد بیگانه ۳. مؤلفه‌هایی بر بنیان سلحشوری و روحیه جنگاوری ۴. مؤلفه‌هایی بر بنیان شکیبایی و آمادگی دفاعی ۵. مؤلفه‌هایی

بر بنیان نیک‌خواهی ۶. مؤلفه‌هایی بر بنیان بصیرت و بینش ۷. مؤلفه‌هایی بر بنیان آگاهی‌بخشی ۸. مؤلفه‌هایی بر بنیان اتّفاق و وحدت ۹. مؤلفه‌هایی بر بنیان آیین فتوت (ر.ک: کافی، ۱۴۰۰: ۱۴۴-۱۶۶).

البته در هر جغرافیا و دوره تاریخی، با توجه به شرایط خاص آن، برخی از این مؤلفه‌ها حضور دارند و نسبت به سایر مؤلفه‌ها پررنگ‌تر هستند؛ و یا برخی حضور ندارند و یا کم‌رنگ و نامحسوس هستند. به‌طور کلی «وجود متغیرهای متعدّد در تعریف ادبیات پایداری سبب می‌شود که در هر دوره، دسته‌ای از ویژگی‌ها تشخّص و برجستگی یابند. ادبیات پایداری در هر دوره‌ای ویژگی‌های خاص خود را دارد» (جهانگرد، ۱۳۹۵: ۷۳).

۱-۱-۲. پیشینه تجربی پژوهش

درباره ادبیات پایداری و موضوعات مربوط به آن، تحقیقاتی انجام شده‌است که برای این حوزه، کافی نیست؛ از جمله: مجموعه مقالات همایش پایداری (۶ مجلد)؛ نشریه ادبیات پایداری دانشگاه کرمان که به‌صورت تخصصی، پژوهش‌های این حوزه را منتشر می‌کند؛ کتاب «ادب مقاومت» از غالی شُکری (۱۳۶۱) ترجمه روحانی؛ مقاله «گستره ادبیات پایداری» از صرفی (۱۳۹۳)؛ مقاله «ادبیات پایداری در ایران بازشناسی مؤلفه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌ها» از چهارقانی (۱۳۹۶)؛ مقاله «پیشنهادی برای رج‌بندی گروه- مؤلفه‌های ادبیات پایداری» از کافی (۱۴۰۰) و کتاب «ادبیات پایداری، تعاریف، گونه‌ها، گستره‌ها» از سنگری (۱۴۰۳).

پیرامون مؤلفه‌های ادبیات پایداری در برخی متون فارسی پیش و پس از اسلام نیز پژوهش‌هایی انجام شده‌است؛ برای نمونه: مقاله «ادبیات پایداری در شعر دوره قاجار» از طاهری خسروشاهی (۱۳۹۰)؛ مقاله «مؤلفه‌های پایداری و بیداری در قیام کاوه آهنگر» از ذبیح‌نیاعمران و یگانه‌مهر (۱۳۹۲)؛ مقاله «مؤلفه‌های پایداری در اشعار فارسی علامه اقبال لاهوری» از امیری خراسانی و احسانی (۱۳۹۳)؛ مقاله «مؤلفه‌های پایداری در شاهنامه فردوسی» از طاهری و کافی (۱۳۹۵) و مقاله «جلوه‌های ادبیات پایداری در داستان کاوه و ضحاک شاهنامه» از حسینی‌شعار، رضایی و شهسواری (۱۳۹۸).

۱-۲-۲. ضرورت پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش حاضر نشان می‌دهد، هرچند متون ایران باستان، از منظرهای گوناگون، مطالعه و بررسی شده‌اند اما همچنان جای پژوهشی که مؤلفه‌های پایداری را در برخی متون آن، بررسی کرده‌باشد، خالی است.

۱-۳-۱. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با روش کتابخانه‌ای و سندکاوی و بهره‌گیری از شیوه تحلیل کیفی محتوای متن انجام شده‌است. بدین ترتیب بر اساس هدف پژوهش - یافتن ردپای تفکر مقاومت و پایداری - پنج متن منتخب در قسمت مقدمه: دو متن از دوره اول (اوستا و کتیبه بیستون) و سه متن از دوره سوم (یادگار زریران، نامه تنسر، کارنامه اردشیر بابکان) مطالعه و بررسی شدند و مؤلفه‌های پایداری آن‌ها استخراج و تحلیل شد.

۱-۴-۱. مبانی نظری پژوهش

برای اصطلاح ادبیات پایداری، تعاریف متعددی ذکر شده‌است؛ برای نمونه، تعریف زیر که نسبت به بقیه جامعیت دارد، ذکر می‌گردد:

«این نوع ادبیات به شرح و بیان مبارزه، پایداری، ازجان‌گذشتگی و درد و رنج مردم مبارز برای به‌دست‌آوردن آزادی، استقلال و رسیدن به برابری و ازبین‌بردن جور و ستم و کوتاه‌کردن دست متجاوزان و اشغالگران از سرزمین نیاکان خود و دفاع از فرهنگ و سنت‌های قومی و حمایت از دین و باورداشتهای مردم یک سرزمین می‌پردازد» (ترابی، ۱۳۸۹: ۷).

مؤلفه‌های ادبیات پایداری: ادبیات پایداری صفت موضوع و محتواست؛ و محتوا تحت‌تأثیر مقوله‌هایی چون فرهنگ، تاریخ، محیط و مذهب و... قرار دارد. بنابراین مؤلفه‌های ادبیات پایداری تحت‌تأثیر دوره‌های تاریخی، فرهنگی و مذهبی ممکن است تغییراتی داشته‌باشد که امری طبیعی است و برخی از مؤلفه‌ها نیز از نظر تاریخی یا جغرافیایی شمولیت دارند، مانند: «ظلم‌ستیزی، آرمان‌گرایی، دعوت به ایستادگی و اعتراض، میهن‌دوستی، القای امید و آینده‌روشن، ستایش آزادی، تکریم انقلابیون و... که از مؤلفه‌های مشترک ادبیات پایداری در جهان هستند» (شیرشاهی، ۱۳۹۰: ۵۲).

مفهوم پایداری در متون دوره باستان: در جهان‌بینی ایرانیان دوره باستان، بنیان آفرینش بر اساس تضاد بین اهورا و اهریمن و به عبارتی، بین نور و ظلمت شکل‌گرفته‌است و صحنه هستی و به‌تبع آن، انسان و هرچه به او مربوط است؛ عرصه جدال، مبارزه و کشمکش همیشگی است و سعادت این جهانی و آن جهانی آدمی، در گرو چگونگی مبارزه او با نیروهای اهریمنی و کژی‌ها و ناراستی‌هاست.

در اندیشه ایرانیان باستان، جریان هستی بر اساس [ارته/ اشه] پایه‌گذاری شده‌است که مقابل آن، دروغ^۲ قرار می‌گیرد. همیشه میان اشه و دروغ، جنگ و اختلاف بود و ایرانیان باستان بر این باور بودند که برای رسیدن به نیکبختی، باید همواره پیرو راستی بود و با دروغ و بدی مبارزه کرد؛ آدمی در زندگی با نیروهای اهریمنی مواجه می‌شود که پیروی از آن‌ها، وی را به قهقرا و نیستی می‌کشاند - همانند سرانجام شومی که جمشید بر اثر دروغ‌گفتن به آن دچار شد - و نبرد با پلیدی‌ها و پیروی از نیروهای روشنایی، انسان را به کمال و جاودانگی می‌رساند چنانکه کیخسرو با معراج خود، به جاودانگی دست‌یافت. (صرفی، ۱۳۹۳: ۲۱۸).

توجه به این نکته لازم است که دروغ در ساختار فکری ایران باستان، با معنای امروزی آن متفاوت است. در این دیدگاه، دروغ نه یک رفتار ناپسند؛ بلکه نوعی نیرو یا اصل ضد هستی تلقی می‌شد که با راستی در ستیز بود. گفتار راستین که با اشه هماهنگ بود، قدرت معنوی داشت و حتی در قالب منتره^۳ یا ورد مقدس تجلی می‌یافت. می‌توان گفت دروغ (دروغ) نماد بی‌نظمی، فریب، آشوب و انحراف از مسیر حق و حقیقت بود.

آنچه این کشمکش‌ها را از جهان معنوی به جهان مادی می‌کشاند و هم‌پایه جنگ با دشمنان می‌گرداند، تجسم بخشی آن‌ها در جهان‌بینی دوره باستان است. در واقع، در روایتی که از آن دوره باقی‌مانده‌است، مبارزه با دروغ، مبارزه با یک رذیلت اخلاقی نیست؛ بلکه مبارزه با دیو دروغ است که صورت مادی دارد. دیگر نیروهای خیر و شر نیز این‌گونه‌اند و نبرد با آن‌ها، یا نبرد آن‌ها با یکدیگر صرفاً نبرد اخلاقی و کشمکش درونی نیست؛ بلکه در یک نبرد تن‌به‌تن مجسم می‌شود. از سوی دیگر، حتی مقاومت و پایداری در برابر مظاهر خشن طبیعت (همچون خشکسالی)، مبارزه با دیو خشکسالی است؛ یا باران، تنها قطراتی از یک مایع با عناصر و مولکول‌های طبیعی نیست بلکه ایزد باران است که گاه به‌شکل حیوانی مثل اسب درمی‌آید؛ یا ویژگی‌های اخلاقی جمشید که پس از سقوط او، همچون مرغی از وجودش خارج شده، و به وجود انسان‌های دیگر وارد می‌شود و مبارزات آن‌ها یا یاریشان، در واقع، مبارزه یا یاری (یک موجود یعنی جمشید) است. این باورها (ایزدان و دیوها و...) در مرحله بعد به اسطوره‌ها تبدیل می‌شوند؛ درحقیقت، سرگذشت این نبردها و پایداری‌ها به‌مرور زمان، شکل اسطوره و حماسه گرفته و بدین‌گونه در یاد و ذهن مردم ایران باقی‌مانده‌است.

درواقع گذشتگان با اسطوره‌ها و حماسه‌های گوناگون، انگیزه‌ایستادگی در برابر شرّ و دروغ و بدی، و همچنین اشتیاق پایداری در مقابل ظلم و ستم فرمانروایان و نبرد با دشمنان بیگانه -مانند تورانیان- را در مردم ایجاد کرده‌اند. بنابراین دوگانه‌هایی چون دروغ و راستی، نور و ظلمت و... معادل موضوعاتی چون حمله و دفاع، جنگ و مقاومت می‌شوند؛ با این توضیح، ارتباط این مفاهیم با ادبیات پایداری نسبتاً روشن می‌گردد.

دوگانه‌های متعددی در حیات معنوی ایرانیان دوره‌ی باستان وجود دارد؛ «تقابل و رویارویی هزاران واقعیت متضادّ و دوگانه، در زندگی، گیتی و ذهن آدمی است: تقابل روشنی و تاریکی، سیری و گرسنگی، جوانی و پیری، داد و بیداد، مردمی و ددمنشی، آزادی و بندگی؛ و سرانجام، دوگانگی باشکوه‌ترین پهلوان پهلوان‌ها و مخوف‌ترین اژدهایان، یعنی زندگی و مرگ» (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۲۴۹) و «دوگانگی دیگری که در باورهای هندوایرانی‌ها مشاهده می‌گردد، تضاد میان ارته، نظم درست جهان هستی است که نیکبختی دنیایی و مینوی انسان پایبند به آن را فراهم می‌سازد. ارته در مورد اصول رفتاری انسان، نماینده‌ی راستی و عدالت است و خدایان با یاری ارته، توانایی فرمانروایی می‌یابند. در برابر ارته، دروغ یا دروغ‌قراری می‌گیرد که عدم نظم و ترتیب و بزرگ‌ترین بدی است» (جلالی‌نایینی، ۱۳۷۲: ۵۸). فردی که در این سرزمین زندگی می‌کند، زندگی را کشمکش همیشگی میان نیکی و بدی می‌بیند که همواره باید در اندیشه‌ی کوشش و نکاپو و بیداری و هوشیاری باشد (بویس، ۱۳۷۶: ۳۲).

از سوی دیگر، اغلب متون حماسی مشهور ایرانی، منابع اصیل خود را از حماسه‌ها و اسطوره‌های مکتوب و شفاهی پیش از اسلام گرفته‌اند و جنگ‌های اسطوره‌ای پهلوانی در حماسه‌های پس از اسلام، مانند شاهنامه فردوسی، نشانه‌های باواسطه و بی‌واسطه‌ای از پایداری‌های گذشته‌های دور است که حتی گاهی با تغییر روستاها و لایه‌های بیرونی در قالب جنگ و نبرد تن‌به‌تن ژرف‌ساخت‌های باستانی را بازآفرینی کرده‌است. ایرانیان در دوران گذشته طی جنگ‌ها، لشکرکشی‌ها، پهلوانی‌ها و دفاع‌پی‌درپی برای نگهداشت ایران و فرهنگ ایرانی، مضامین پایداری را رقم زده‌اند.

۲- بحث

در این بخش، متون منتخب این پژوهش به تفکیک بررسی شده، و مؤلفه‌های ادبیات پایداری در هر یک بررسی و تحلیل می‌گردد:

۲-۱. اوستا

اوستا کتاب مقدّس زرتشتیان است که امروز به پنج نسک (کتاب) تقسیم می‌شود: ۱. وندیداد، ۲. یسناها، ۳. یشت‌ها، ۴. خرداوستا، ۵. ویسپرد. درواقع، اوستا مجموعه‌ای متنوع از متون دینی است که در دوره‌های مختلف، در مناطق مختلف و توسط اشخاص مختلف پدیدآمده‌است (تفضلی، ۱۳۸۳: ۳۶). رکن اصلی و ویژگی دین زرتشت که در سراسر اوستا دیده می‌شود، باور به دو نیروی راستی و دروغ، و نظم و بی‌نظمی و به‌طورکلی تضادّ دو نیروی نیکی و بدی است (آموزگار، ۱۳۸۷: ۲۱۱). در اوستا سه گونه نبرد و پایداری می‌توان یافت: نبردهای مینوی و فرابشری؛ نبرد با دیگر قبایل؛ و پایداری در برابر ستم فرمانروایان داخلی.

۱. نبردهای مینوی و فرابشری: نبردهایی که بین دوگانه‌های نیکی و بدی با سرکردگی اهورا و اهریمن است؛ اهریمن

به‌وجودآورنده‌ی اندیشه‌های ویرانگر، و اهورا آفریننده‌ی اندیشه‌های مقدّس است.

همان‌طور که گفته شد این باورها صرفاً اندیشه به معنای امروزی نیستند؛ بلکه هرکدام در ذهن انسان باستان، به‌شکلی مجسم‌اند.

درواقع، مبارزه با دروغ؛ مبارزه با یک ردیلت اخلاقی نیست، مبارزه با خدای دروغ است که صورت مادی دارد.

در منظومه فکری جهان باستان، همه نیروهای خیر و شر بدین گونه‌اند و نبرد آن‌ها با یکدیگر صرفاً نبرد اخلاقی و کشمکش درونی نیست؛ بلکه در یک نبرد تن‌به‌تن مجسم می‌شوند. برای نمونه، فره ایزدی و فره کیانی و فره پهلوانی به واسطه گناه جمشید، به صورت مرغی از جمشید جدامی شوند و در ایزد مهر، فریدون و گرشاسب متجلی می‌شوند و این چنین ایزد مهر، نماینده طبقه موبدان می‌شود و فریدون، نماینده طبقه کیانی و گرشاسب، نماینده طبقه پهلوانی.

در اوستا با قرار گرفتن نیروهای اهورایی و اهریمنی در برابر یکدیگر و پیکار همیشگی آن‌ها تا فرارسیدن فرسنگرد و رستاخیز، انسان به ایستادگی در راه اشته و راستی؛ و نبرد با دروغ و کژی دعوت می‌شود. این دوگانگی از آغاز میان دو مینوی «سپندمینو» و «انگرمینو» وجود داشته‌است (یسنا، ۴۵ بند ۲؛ یسنا، ۴۷ بند ۴ و یسنا، ۳۰ بند ۴) و آفرینش، با نبرد دو مینوی آشتی‌ناپذیر آغاز می‌گردد (فروردین‌یشت، بند ۲۸، بند ۷۶ و ۷۸) که در این پیکار، امشاسپندان و ایزدان به یاری اهورامزدا می‌آیند و کمالگان و دیوان برای همکاری با اهریمن حاضر می‌شوند. بدین ترتیب، هریک از امشاسپندان و ایزدان به کارزار با دیو مقابل خود می‌پردازد تا بدین وسیله اشته و نظم موجود در جهان هستی را حفظ کنند و از ویرانگری و پلیدی دیوان جلوگیری کنند؛ در نقطه مقابل، دیوان برای تباہ‌سازی اهورامزدا و یارانش و گسترش دروغ در جهان تلاش می‌کنند. از این رو، انسان در دوران زندگانی، پیوسته با گزینش میان راستی و دروغ، نیک و بد و نیروی اهورایی و نیروی اهریمنی روبه‌رو می‌شود (یسنا، ۳۰ بند ۳) و بر اساس گزینشی که میان نیکی و بدی انجام می‌دهد، از پیروان راستی یا دروغ به‌شمار می‌رود و رستگاری یا نابودی خود را در جهان دیگر رقم می‌زند (یسنا، ۳۰ بند ۴ و ۵). برای نمونه، در اوستا از جمشید نام برده می‌شود که فرمانروایی او دوران طلایی زندگانی بشر بوده‌است (یسنا، ۹ بند ۴ و ۵) ولی با گناهی که مرتکب می‌شود، این دوران پایان می‌یابد و اهریمن بر گیتی چیره می‌شود (زامیاد یشت، بند ۳۴-۳۸) اما سرانجام با آمدن نجات‌بخشان و سوشیانت‌ها، پیکار نهایی میان نیروهای نیکی و بدی رخ می‌دهد و اهریمن برای همیشه نابود می‌گردد (ر.ک: زامیاد یشت، بند ۸۹، ۹۰، ۹۵ و ۹۶؛ یسنا، ۴۸، بند ۱۲؛ فروردین‌یشت، بند ۱۲۹).

بر اساس آنچه گفته‌شد، مبارزه با اهریمن و همچنین دعوت به ایستادگی از مؤلفه‌های مهم ادبیات پایداری در ایران باستان است و پرداختن به سرگذشت انسان‌های مؤثر در این مبارزات -مانند جمشید و فریدون و...- تجلیل از راستی‌ها، ایستادگی‌ها، افکار، کردار و گفتار نیکشان و تقبیح دروغ و افکار و کردار گناه‌آلودشان از مظاهر ادبیات پایداری است. همچنین از دیگر مؤلفه‌های پایداری در این نبردها، علاوه بر توصیف و ستایش نبرد با دشمن (در اینجا اهریمن) سوشیانت است؛ سوشیانت چه در مفهوم مصلح اجتماعی و چه در مفهوم منجی موعود می‌تواند از مهم‌ترین مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اوستا باشد، مؤلفه‌ای که در مبانی اندیشگی و اعتقادی دین زرتشت ریشه دارد.

از مصادیق نبردهای فرابشری، نبرد با مظاهر خشم هستی است که در تفکر حاکم بر اوستا، مظاهر هستی، خدایگان دارند همچون ایزد باران و دیو خشکسالی و... این نبردها نیز در پیکر مادی تجسم می‌یابند و انسان سعی می‌کرده با قربانی و نیایش، این مظاهر را رام کند؛ برای مثال، ایزد تیشتر (ایزد باران) و دیو اپوشه (دیو خشکسالی) در پیکر دو اسب سفید و سیاه با یکدیگر می‌جنگند.

۲. نبرد با دیگر قبایل و پیکار همیشگی با هجوم قبیله‌های مهاجر و دامپرور؛ یادمان این نبردها نیز در اسطوره‌ها و حماسه‌های موجود در اوستا دیده می‌شود.

بر اساس قدیمی‌ترین نوشته‌های اوستایی یعنی گاهان و یسن هپتنگه‌ایتی (یسن هفت‌ها)؛ قبایل ایرانی، دام‌پرور و گله‌دار بودند که در سرزمینی ساکن شدند و دام پرورش می‌دادند. زندگی آن‌ها وابسته به گله، زمین‌های کشاورزی، چراگاه‌ها، محافظت و نگهداشت آنان در برابر هجوم دشمنان بود (کای‌بار، ۱۳۸۶: ۷۶) که می‌توان نمونه چنین روزگاری را در نبردهای پی‌درپی ایرانیان با تورانیان مشاهده کرد.

اوستا با ایجاد حس میهن‌دوستی، مردم را به دفاع از سرزمین و همچنین نبرد با مهاجمانی برمی‌انگیزد که برای غارت و چپاول این سرزمین هجومی آورند. این انگیزه با بزرگداشت ایرانویج و بیان دلآوری‌ها و از خودگذشتگی‌های پهلوانان و شاهان اسطوره‌ای در نبرد با دیوان و متجاوزان به این سرزمین، در دل ایرانیان شکوفایی شد. اسطوره‌های نبرد ایرانیان و تورانیان که در سراسر اوستا به آن اشاره شده‌است؛ نه تنها نمایانگر پایداری و ایستادگی مردم در برابر هجوم پی‌درپی غارتگران است، بلکه الگویی برای نسل‌های پسین‌تر بوده‌است تا همانند دلاوران ایرانی، بی‌باک از سرزمین خود دفاع کرده، و با دشمنان پیکار کنند. نمونه‌هایی از این پیکارها و ایستادگی‌ها در اوستا که مؤلفه‌های پایداری در آن‌ها دیده می‌شود، عبارتند از:

نبرد و پایداری پادشاهان پیشدادی همچون هوشنگ در برابر دیوان مازنی و بدکاران ورنی (آبان‌یشت، بند ۲۱ و ۲۲؛ فروردین‌یشت، بند ۱۳۷)؛ نبرد طهمورث در مقابل اهریمن که او را به شکل اسبی درآورد و به خدمت‌گرفت (زامیاد یشت، بند ۲۸ و ۲۹؛ رام‌یشت، بند ۱۱ و ۱۲)؛ کارزار پادشاهان کیانی همانند کی کاووس که نیروهای اهریمنی را در کنترل آورد (آبان‌یشت، بند ۴۵ و ۴۶)؛ کی خسرو که بر فرمانروایان ستمگر تورانی چون ائوروساره، افراسیاب و گرسیوز چیره‌گشت (زامیاد یشت، بند ۷۷؛ گوش‌یشت، بند ۲۱ و ۲۲؛ ارت‌یشت، بند ۴۱ و ۴۲؛ رام‌یشت، بند ۳۱ و ۳۲)؛ کی گشتاسپ که ارجاسب تورانی و دیگر دیوان را شکست داد (گوش‌یشت، بند ۲۹-۳۱؛ ارت‌یشت، بند ۴۹-۵۱؛ آبان‌یشت، بند ۱۰۸ و ۱۰۹)؛ دلآوری‌ها و ازجان‌گذشتگی‌های پهلوانانی چون گرشاسب در برابر اژدها و دیوان بسیار که به تباه کردن گیتی می‌پرداختند (زامیاد یشت، بند ۳۹-۴۴؛ یسنا، بند ۹، بند ۱۱؛ فروردین‌یشت، بند ۱۳۶؛ رام‌یشت، بند ۲۷ و ۲۸) و آرش که سرزمین ایران را از تجاوز سپاه تورانیان رهایی‌سازد (تیشتر یشت، بند ۳۷ و ۶).

همچنین اراده و استقامت از دیگر مؤلفه‌های پایداری در متون ایران باستان است که به نمونه‌ای از آن، در «آبان‌یشت» به پیکار میان خاندان‌های ایرانی و تورانی از قبیلهٔ دانو، اشاره شده‌است. اشوزدنگه^۱ پسر پوروذآخستی از خاندان خشتاوی است که در فروردین‌یشت از این خاندان یاد شده‌است. در نوشته‌های پهلوی اشوزدنگه به معنی (از راستی پایدار) یکی از هفت جاویدانانی به‌شمار می‌رود که شهریار خونیرته بودند. این خاندان از ایرانیان پارسا و مزدیسنا بودند و با قبیلهٔ تورانی دانو که از دیوان و دشمنان ایرانیان به‌شمار می‌رفتند، در جنگ و پیکار بودند. متن زیر، یادکردی از شخصیت‌های مقاوم و قهرمانانی است که در برابر ظلم و ستم ایستادگی می‌کردند:

«از برای او اشوزدنگه - پسر پوروذآخستی^۲ - و اشوزدنگه و ثریته^۳ - پسران سایوژدری^۴ - در نزد ایزد بزرگ و سرور درخشنده و دارندهٔ اسب تندرو ایم نپات صد اسب، هزار گاو، ده‌هزار گوسفند قربانی کردند و از او درخواستند این کامیابی را به ما بخش، ای نیک! ای توان‌ترین! ای اردویسورناهد که ما به تورانی‌های دانو^۵ و به کر^۶ از خاندان اسه بنه^۷ و به ور^۸ از خاندان اسه بنه و به دوراکته^۹ در میدان جنگ گیتی، چیره‌گردیم.» (آبان‌یشت، کرده ۱۸، بند ۷۲ و ۷۳).

۳. پایداری در برابر ستم فرمانروایان داخلی: در نوشته‌های بازمانده از دورهٔ باستان بیان می‌گردد که فرمانروایی که کشور را آباد کند، در راه «اشه» گام برداشته‌است و برعکس، آنکه موجب خشکسالی و ویرانی کشور گردد از پیروان دروغ به‌شمار می‌رود. برای نمونه، در اوستا به فرمانروایی اژی‌دهاکه و افراسیاب اشاره می‌شود که موجب ویرانی این سرزمین و پیدایی

^۱ ašavazdaghə

^۲ pouruḍāxštay

^۳ ərīta

^۴ sāyuzdra

^۵ dānav

^۶ kara

^۷ asabana

^۸ vara

^۹ dūraēkaēta

اهرمین بر روی زمین برای نابودی جهان راستی، شده‌اند (زامیاد یشت، بند ۳۷؛ آبان‌یشت، بند ۲۹ و ۳۰؛ رام‌یشت، بند ۱۹ و ۲۰ و زامیاد یشت، بند ۶۴-۵۶). پیروان دروغ با برهم‌زدن اشته و گسترش دروغ، سبب ویرانی و تباهی جامعه و سرزمین می‌شوند و پیروان راستی برای گسترش زندگی و آبادانی، باید با آن‌ها نبرد کنند. در «گاهان» نیز زرتشت، پیروان راستی را به نبرد با پیروان دروغ فرامی‌خواند (یسنا، بند ۴؛ یسنا، ۳۱ بند ۱۸ و ۱۹؛ یسنا، ۴۶ بند ۱۱ و یسنا، ۴۴ بند ۲۰).

در سنگ‌نوشته‌های شاهان هخامنشی نیز از شورشیانی یاد می‌شود که با دروغ، نظم و سامان سرزمین را از بین برده، و موجب نابودی آن شده‌اند.

۲-۲. کتیبه بیستون

در سنگ‌نوشته‌های پارسی باستان، برای رسیدن به نیک‌بختی در زندگی و پس از مرگ، از انسان‌ها خواسته می‌شود که از دروغ دوری کنند و پیرو راستی باشند (بند ۴۶-۵۶). پادشاه نیز که جانشین اهورامزدا بر روی زمین است، نظم را جانشین بی‌نظمی می‌سازد و هرج‌ومرج ناشی از دروغ را سامان می‌بخشد و جهان هستی را به سوی راستی رهنمون می‌سازد (بند ۳۶-۳۹؛ بند ۶۱-۶۷؛ بند ۳۱-۳۸) و به فردی که در این راه تلاش کند، پادشاه می‌بخشد و کسی که موجب ویرانی و گناه می‌گردد مجازات می‌کند (بند ۵-۲۱). در بیستون، چندین سنگ‌نگاره از شاهان مختلف ایرانی وجود دارد که معروف‌ترین آن‌ها در ایران و جهان، سنگ‌نگاره داریوش اول است؛ بزرگ‌ترین کتیبه دنیا به خط میخی. بیستون جایی بوده که راه شاهی از آن می‌گذشت و پایتخت بابل و ماد را به هم متصل می‌کرد، در نتیجه از این محل، مسافران زیادی عبور می‌کردند. در این محل، گزارش فتوحات داریوش اول بر سنگ تراشیده شده‌است. در نقش برجسته داریوش اول، پیروزی وی بر گئومات (بردیای دروغین) و نه تن از دشمنانش را که اسیر شده‌اند، به تصویر کشیده‌است. این اثر بین سال‌های ۵۲۰ تا ۵۱۸ ق.م ایجاد شده‌است. در زیر این نقش برجسته نیز شرح این اثر به خط میخی و به سه زبان فارسی باستان، ایلامی نو و اکدی (بابلی نو) نوشته شده‌است (به نقل از: وبگاه میراث جهانی بیستون؛ تاریخ بارگذاری ۱۳۸۵/۴/۲۲).

در قسمت اول کتیبه بیستون، «داریوش» نسب خود را ذکر می‌کند؛ سپس لشکرکشی‌ها، وسعت ممالک خویش و شورش‌های ابتدای سلطنتش را شرح داده‌است. او در این کتیبه می‌گوید عمده این شورش‌ها به واسطه دروغ رخ داده‌است: ای آنکه پس از این، پادشاه‌خواهی شد، با تمام قوا از دروغ بپرهیز... (با توجه به این نکته که منظور از دروغ، انحراف از مسیر حق است). هنگامی که «گئوماته مغ» شورش می‌کند؛ در گوشه و کنار این سرزمین، شورشیان دیگری نیز پدیدار می‌شوند که از آشوب و هرج‌ومرجی که گئوماته پدید آورده بود، استفاده می‌کنند و خود را به دروغ، شاه می‌نامند و دروغ، جایگزین اشته می‌گردد و سراسر ایران‌شهر را فرامی‌گیرد. داریوش تمامی این شورش‌ها را سرکوب کرد و افرادی را که به دروغ، خود را شاه نامیده بودند و باعث شورش مردم در ناحیه‌های گوناگون شده بودند، دستگیر کرد. همچنین حوادثی که بین کمبوجیه و بردیا رخ داده‌است را توصیف کرده، و اقدامات خودش برای از بین بردن این فتنه‌ها را شرح می‌دهد: «آن قدر رنج بردم تا طایفه خود را به مقامی که پیش داشت، رسانیدم». همان‌طور که مشاهده می‌شود، استفاده از روایت‌های تاریخی برای انتقال پیام مقاومت و پیروزی بر دشمنان و همچنین معرفی خود به عنوان مدافع حق و عدالت و نیز تأکید بر لزوم برقراری نظم از مؤلفه‌های ادبیات پایداری در ایران باستان محسوب می‌شود همچنان که داریوش در کتیبه بیستون، ضمن توصیف ستم سرکشان؛ تلاش‌های خویش را برای از بین بردن ظلم و ستم بردیا، شرح می‌دهد و به اثبات حقایقتش - با تأکید بر نقش اهورا در پیروزی‌اش - تأکید می‌کند. برای نمونه، در یکی از کتیبه‌های خود - که بیانگر چگونگی تلقی ایرانیان از مفهوم پایداری و شناسایی دشمنان و تهدیدکنندگان تمدن ایرانی است - چنین گفته‌است:

«داریوش شاه می گوید، اهوره مزدا با همه خدایان یاریم دهداد و اهوره مزدا این سرزمین را بیاید، از سپاه دشمن^۱، از گرسنگی^۲ و از دروغ^۳. بر این سرزمین نرسد نه سپاه دشمن، نه خشکسالی و نه دروغ. این موهبت را من از اهوره مزدا، با همه خدایان می خواهم؛ اهوره مزدا با همه خدایان، این موهبت را به من دهداد» (همان: بند ۱۲-۲۴).

جلوه شخصیت «داریوش» در کتیبه بیستون، به عنوان قهرمان و ناجی ملت که در برابر چالش‌ها ایستادگی می‌کند، همراه با باورش به قدرت الهی و حمایت از حق و حقیقت؛ و نیز مقاومت وی در برابر شورش‌ها و تسلیم‌نشدن در مقابل قدرت‌های مخالف، از مظاهر ادب پایداری است.

در اندیشه ایرانیان، شاه باید پیوسته با دیوان و نیروهای اهریمنی بجنگد و اژدها را که تجسمی از آشوب، دروغ و مرگ است، از بین ببرد و به تجدید آفرینش پردازد و زندگی، زاینده‌گی و آبادی را به گیتی بازگرداند. بدین ترتیب، داریوش در سنگ‌نوشته بیستون برای احیای مجدد و تحقق دوباره یک ماجرای حماسی کهن تلاش کرده‌است. در اندیشه ایرانیان باستان، شاه آرمانی کسی بود که افزون بر داشتن نیروی فرمانروایی؛ دادگر، دین‌دار، خردمند و راست‌کردار نیز باشد و چنین شهریار از یاری و تأیید ایزدی برخوردار بوده، و در پیکار با نیروهای دروغ، پیروز و کامیاب خواهد بود (مجتبایی، ۱۳۵۲: ۹۵).

۲-۳. یادگار زریران

یادگار زریران منظومه‌ای مذهبی، قهرمانی و پهلوانی؛ که داستان نبردی دینی را بازگویی کند و کهن‌ترین حماسه دینی ایرانی است. این کتاب در زمان ساسانیان و به زبان پهلوی ساسانی نوشته شده، و از منابع گشتاسب‌نامه دقیقی و شاهنامه فردوسی است که جلوه‌هایی از ادبیات پایداری در آن دیده می‌شود.

اگرچه این متن، روایت دورانی از سلسله اشکانیان است ولی نسخه‌ای که امروزه موجود است، به دوره ساسانی تعلق دارد که احتمالاً در حدود قرن پنجم میلادی تدوین یا بازنویسی شده‌است. یادگار زریران، روایت نبرد ایرانیان و تورانیان بر سر آیین زرتشت است که موضوع اصلی آن، بیان دلاوری‌ها و جان‌فشانی‌های ایرانیان و معتقدان به دین نو زرتشتی در برابر سپاه ارجاسپ، شاه خیونان است. قهرمان اصلی این اثر، «زریر» برادر گشتاسپ شاه کیانی است و در راه دفاع از آیین زرتشتی جانش را فدا می‌کند. علاوه بر این، شاهد رشادت‌های اسفندیار (فرزند گشتاسب) و بستور (پسر زریر) هستیم که به کین زریر و برای دفاع از دین به پامی‌خیزند و افتخارات زیادی از خود به جای می‌گذارند (قاسم‌زاده و حسام‌عارفی، ۱۳۹۱: ۳۵۹). بنابراین، از مؤلفه‌های ادب پایداری در این متن می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

گزینش راه حق و تبلیغ آن، مبارزه با دشمنان این راه، پافشاری و شجاعت و جان‌فشانی در راه حق؛ توصیف رشادت‌ها و دلاوری‌ها، مردمی‌بودن جنگ، پذیرش جنگ با وجود آگاهی از پیامدهای آن (جاماسب مرگ عزیزان زریر را برای او، و مرگ زریر را برای گشتاسب پیشگویی کرده بود)؛ تأکید به مقام والای شهیدان و سرودن مرثیه برای آنان (مرثیه بستور پسر زریر بر پیکر پدر از نخستین مرثیه ادب پارسی نیز هست)؛ وعده انتقام و کین‌خواهی و نهایتاً پیروزی حق بر باطل (آسانا، ۱۳۷۱: ۴۹-۶۰).

در این اثر، ایرانیان نو زرتشتی، از دین قدیم پدرانشان بازمی‌گردند و پس از ثابت شدن حقانیت دین زردشتی، آن را به عنوان دین رسمیشان انتخاب می‌کنند و در این راه، با مخالفت و دشمنی دشمنان روبه‌رو می‌شوند. وعده زر و سیم و تهدید به جنگ و خونریزی،

¹ hainā

² dušiyāra

³ drauga

آنها را از راهی که انتخاب کرده‌اند، باز نمی‌دارد. ایرانیان پس از انتخاب راه حق، با پدیدهٔ جنگ دینی روبه‌رو می‌شوند و در این راه، از جان خود و عزیزانشان می‌گذرند اما در پایان، مانند همهٔ نبردهایی که در حراست از دین و اعتقادات انجام می‌شود، پیروزی با حق و نابودی از آن باطل است؛ این مظاهر پایداری، در حماسهٔ دینی یادگار زیربان خود را به خوبی نشان می‌دهد (قاسم‌زاده و حسام‌عارفی، ۱۳۹۱: ۳۵۹).

۲-۴. نامهٔ تنسر

رسالهٔ کوچکی به زبان فارسی میانه است که ابن مقفع آن را به عربی ترجمه کرد و ابن اسفندیار، آن را به فارسی نوین ترجمه کرد و در کتاب تاریخ طبرستان گنجاند. اکنون اصل کتاب به زبان فارسی میانه و همچنین ترجمهٔ عربی آن موجود نیست. این نامه را «تنسر» در دورهٔ اردشیر بابکان به هیربدان هیربد به منظور پاسخ به گشنسب - پادشاه طبرستان و گیلان و رویان و دیلمان و دماوند - نوشته‌است. دلیل نگارش نامه، نگرانی گشنسب از برخی فعالیت‌های اردشیر بابکان - پادشاه تازهٔ ایران - بوده که سبب نافرمانی گشنسب از پادشاه شد؛ از این رو، تنسر تصمیم گرفت تا به پرسش‌ها و نگرانی‌های گشنسب پاسخ دهد (مجتبی مینوی ۱۳۵۴)، این نامه را به ۱۷ بند تقسیم کرد که امروزه مورد استناد است.

چنانکه از محتوای رساله برمی‌آید، گشنسب به بعضی از اقدامات اردشیر به دیدهٔ انتقاد می‌نگریست و در نامه‌ای به تنسر از او خواست دلیل چنین اقداماتی برای او بیان گردد. ارتباط این متن با ادبیات پایداری همین‌جاست؛ در این نامه، گشنسب به شیوهٔ حکومت‌داری اردشیر اعتراض می‌کند و تنسر سعی می‌کند با توجیه رفتارهای اردشیر، آن را مطابق عدالت ارزیابی کند. برخی از اموری که گشنسب به آن اعتراض کرده، بدین قرار است:

اعتراض به نوآوری‌های اردشیر مثل سوزاندن اوستا (مینوی، ۱۳۵۶: بند ۳)؛ اعتراض به خونریزی‌های اردشیر (همان: بند ۶۵)؛ اعتراض به خاموش کردن آتشکده‌ها (همان: بند ۹)؛ اعتراض به اعمال برخی شکنجه‌ها (همان: بند ۱۰)؛ اعتراض به سیاست اردشیر دربارهٔ قوانینی که بین طبقات اجتماعی حاکم کرد (همان: بند ۷ و ۸ و ۱۱)؛ اعتراض به گماردن جاسوس برای مردم (همان: بند ۱۲)، اعتراض به گرفتن دارایی‌های توانگران و تاجران (همان: بند ۱۳) و اعتراض به رزم و بزم و صلح و جنگ اردشیر از جمله اعتراض به لشکرکشی اردشیر به روم (همان: بند ۱۵). همان‌طور که ملاحظه می‌شود محور و اندیشهٔ حاکم بر این اعتراضات، عدالت اجتماعی و پرهیز از ظلم و جور است. تنسر نیز در جواب به همین نکته اشاره می‌کند و رفتارهای اردشیر را مبتنی بر برقراری عدالت و از بین بردن ظلم می‌داند. برای مثال، تنسر در پاسخ اعتراض شاه طبرستان به اینکه اردشیر برخی از سنت‌های دیرین را متروک داشته و خلاف دین گام برداشته‌است، به او پاسخ می‌دهد:

«سنت دو گونه است: سنت اول و آخر؛ سنت نخست همان عدل است که به دلیل مندرس شدن در طول زمان، چنان در میان مردم، فراموش شده‌است که اگر اکنون آنان را به عدل، فرا بخوانی موجب شگفتی آنان می‌شود و مقاومت آنان را به دنبال می‌آورد. سنت دوم یا سنت جور، چنان در وجود مردم قرار و آرام گرفته‌است که قدرت درک مضرت ظلم و راه‌یابی به برتری عدل را ندارند» (مینوی: ۱۳۵۶، بند ۱۵). تنسر در ادامهٔ این بخش توضیح می‌دهد که اردشیر چگونه بر این جور، تاخت و عدل را مجدداً بنا نهاد. وی همچنین به اعتراض دیگر گشنسب، یعنی تغییر قوانین عقوبت‌ها پرداخته و توضیح می‌دهد، برخلاف نظر شاه طبرستان، نظام حقوقی جدید بر پایهٔ انصاف و خرد بنا شده و نظم و نسق بهتری یافته‌است. چنان‌که در گذشته اگر کسی مرتکب خطا و عصیانی می‌شد او را به قتل می‌رساندند، اما شاه، آن روش را وانهاده و آیینی جدید پایه‌گذاری کرده‌است. همچنین تنسر با توجیه رفتار اردشیر، او را مخالف ظلم و بی‌عدالتی و همچنین مدافع حقوق ستم‌دیدگان می‌داند. شخصیت تنسر به ایستادگی در برابر دشمنان و وفاداری به

اصول و ارزش‌ها تأکید دارد. تأکید بر آزادی و حق انتخاب، به‌ویژه در زمینه‌های اجتماعی و سیاسی، به اهمیت رشد و آگاهی فردی به‌عنوان پیش‌نیاز مبارزه جمعی و نگاه امیدوارانه به آینده اشاره دارد. افزون‌براین، در این متن؛ ارجاع به وقایع تاریخی و تجارب گذشته به‌منظور یادآوری اهمیت پایداری و مقاومت، و همچنین تأکید بر اینکه سرانجام مبارزه برای آزادی ثمرخواهد داد، همه، نمایانگر روحیه پایداری و تلاش برای تحقق عدالت و آزادی در شرایط سخت هستند.

از میان مفاهیم و مصادیق پایداری (دربرابر ظلم)، این نامه دارای انعکاس مفهیمی از ظلم و استبداد و بی‌عدالتی است. درواقع اگر ادبیات اعتراض، یکی از زیرمجموعه‌های جدی پایداری دانسته‌شود، این نامه از مصادیق قوی ادبیات اعتراضی در ایران باستان است.

۲-۵. کارنامه اردشیر بابکان

کارنامه اردشیر بابکان که رساله نیمه‌حماسی روزگار ساسانی است؛ کتابی است به زبان پهلوی درباره سرگذشت داستانی اردشیر بابکان -بنیانگذار پادشاهی ساسانی- شامل به‌حکومت‌رسیدن اردشیر، جنگ با اردوان پنجم آخرین پادشاه اشکانی و نیز بخشی پیرامون جانشینش (فرزندش) شاپور و پسر وی هرمزد. این کتاب تقریباً در حدود سال ۶۰۰ میلادی تدوین شده، و دارای ۵۶۰۰ کلمه پهلوی، دارای نثری کوتاه با سبکی ساده است که احتمالاً در اواخر روزگار ساسانی در پارس نوشته شده‌است و چنین پیداست که موبدان در تدوین آن نقش زیادی داشته‌اند. از موضوعات کتاب می‌توان به این موارد اشاره کرد: وضعیت ایران پس از مرگ اسکندر؛ حکومت ملوک‌الطوایفی اشکانیان و شرح نبردهای اردشیر با دیگر شاهان محلی (شاه گردان مادی، کرم هفتواد و سپاهیان او - که در نواحی جنوبی، راهزن دریایی بودند- و همچنین نبرد با مهرگ، از فرمانروایان پارس).

با توجه به اینکه قسمت اعظم کارنامه اردشیر بابکان، پیرامون شرح جنگ‌های اوست؛ از منظر وجود بن‌مایه‌های ادبیات پایداری نیز قابل بررسی است. براین اساس، توصیف فاجعه، القای امید به آینده و پیروزی و همچنین مبارزه با تمام هستی (جان و مال و فرزندان) از جمله مؤلفه‌های پایداری موجود در این کتاب به‌شمار می‌آیند.

افزون‌براین، وجود برخی مؤلفه‌های پایداری متناسب با اندیشه‌ها و شرایط زیست تاریخی و تکاملی انسان عصر باستان در این کتاب، قابل مشاهده است که بنیان آن‌ها بر هویت دینی و ملی، ستم‌ستیزی و سلحشوری است: ۱. نکوهش دروغ، ستمگری و بیدادگری ۲. تکیه بر دین و باورهای مذهبی و کمک‌های ماورایی ۳. ستم‌ستیزی ۴. توصیف اهانت و تحقیر دشمن ۵. سرزنش وطن‌فروشان ۶. بازگشت به خویشتن ۷. مقابله با دشمن تا پای جان ۸. وفاداری و تکریم آن ۹. رازداری و حفظ اسرار نظامی ۱۰. توصیف مبارزه ۱۱. رسیدن به هویت ملی.

از میان این یازده مؤلفه، بیشترین حجم کتاب به توصیف مبارزه و شرح تحمّل سختی‌ها اختصاص دارد؛ اما مهم‌ترین نکته‌ای که در این کتاب مشاهده می‌شود، هدف اردشیر از جنگ‌ها و مبارزه‌ها و پایداری‌هاست که خود، آن را یکپارچه کردن ایران می‌داند و انگیزه‌های مذهبی را دستاویز آن قرار می‌دهد و این یعنی پایداری بر بنیان هویت‌یابی دینی و ملی.

۳- نتیجه‌گیری

در این پژوهش، مؤلفه‌های مقاومت و پایداری ایران باستان در اوستا، کتیبه بیستون، یادگار زریبران، نامه تنسر و کارنامه اردشیر بابکان بررسی و تحلیل شد و نتایج زیر، حاصل گردید:

در اوستا، سه‌گونه نبرد و مقاومت دیده‌می‌شود: نبردهای مینوی و فرابشری، نبرد با دیگر قبایل (دشمن خارجی) و پایداری در برابر ستم فرمانروایان داخلی. در این نبردها، مؤلفه‌های پایداری عبارتند از: دعوت به ایستادگی در برابر ظلم خارجی (مانند تورانیان)؛ دعوت به مقابله با دروغ؛ باور به آمدن نجات‌بخش و منجی (سوشیانت)؛ توصیف زندگی پهلوانان و انسان‌های مؤثر و تجلیل از قهرمانی‌های آنان؛ توصیف و ستایش نبرد با دشمن و ایجاد حس میهن‌دوستی برای دفاع از سرزمین خود و پیکار با دشمن. کتیبه بیستون از لحاظ شاخصه‌های ادبیات پایداری، دربردارنده این موارد است: توصیف فاجعه؛ شرح تلاش داریوش برای ازبین‌بردن ظلم و ستم؛ عدالت‌طلبی؛ مقاومت داریوش در برابر شورش‌ها و تسلیم‌نشدن درمقابل قدرت‌های مخالف و اثبات حقانیت داریوش با تأکید بر نقش اهورا در پیروزی وی.

در یادگار زریران، مؤلفه‌های ادبیات پایداری عبارتند از: گزینش راه حق و تبلیغ آن؛ مبارزه با دشمنان این راه؛ پافشاری، شجاعت و جان‌فشانی در راه حق؛ توصیف رشادت‌ها و دلاوری‌ها؛ مردمی‌بودن جنگ؛ پذیرش جنگ با وجود آگاهی از پیامدهای آن (جاماسب مرگ عزیزان زریر را برای او، و مرگ زریر را برای گشتاسب پیشگویی کرده‌بود)؛ تأکید بر مقام والای شهیدان و سرودن مرثیه برای آنان (مرثیه بستور پسر زریر بر پیکر پدر)؛ وعده انتقام و کین‌خواهی و نهایتاً پیروزی حق بر باطل.

نامه تنسر، دارای انعکاس مفاهیمی از ظلم و استبداد و بی‌عدالتی است. درواقع اگر ادبیات اعتراض، یکی از زیرمجموعه‌های جدی پایداری دانسته‌شود، این نامه از مصادیق قوی ادبیات اعتراضی در ایران باستان است. همچنین تنسر با توجیه رفتار اردشیر، او را مخالف ظلم و بی‌عدالتی و مدافع حقوق ستمدیدگان می‌داند. در این متن، مواردی که نمایانگر روحیه پایداری و تلاش برای تحقق عدالت و آزادی در شرایط سخت هستند، عبارتند از: ایستادگی در برابر دشمنان؛ وفاداری به اصول و ارزش‌ها؛ تأکید بر آزادی و حق انتخاب؛ ارجاع به وقایع تاریخی و تجارب گذشته به‌منظور یادآوری اهمیت پایداری و مقاومت و درنهایت، تأکید بر اینکه سرانجام مبارزه برای آزادی ثمرخواهدداد.

در کارنامه اردشیر بابکان، بنیان مؤلفه‌های پایداری بر هویت دینی و ملی، ستم‌ستیزی و سلحشوری است و بیشترین حجم کتاب به توصیف مبارزه و شرح تحمل سختی‌ها اختصاص دارد؛ اما مهم‌ترین نکته‌ای که در این کتاب مشاهده‌می‌شود، هدف اردشیر از جنگ‌ها و مبارزه‌ها و پایداری‌هاست که خود، آن را یکپارچه‌کردن ایران می‌داند و انگیزه‌های مذهبی را دستاویز آن قرارمی‌دهد و این یعنی پایداری بر بنیان هویت‌یابی دینی و ملی.

در نهایت ادبیات پایداری در ایران باستان، نشان‌دهنده تلاش ایرانیان برای حفظ فرهنگ و تاریخ خود در برابر تهاجمات فرهنگی است.

فهرست منابع

- آسانا، جاماسب. (۱۳۷۱). *متون پهلوی*. ترجمه سعید عربان، تهران: چشمه.
- آموزگار، ژاله. (۱۳۸۷). *زبان فرهنگ اسطوره (مجموعه مقالات)*. تهران: معین.
- اطمینانی، عباس. (۱۳۸۴). «بررسی کارکردهای زبان شاعران انقلاب اسلامی». *نامه پایداری (مجموعه مقالات اولین کنگره ادبیات پایداری)*، به اهتمام احمد امیری خراسانی، کرمان: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- امیری خراسانی، احمد؛ و احسانی، عبدالحمید. (۱۳۹۳). «مؤلفه‌های پایداری در اشعار فارسی علامه اقبال لاهوری»، *مجله ادبیات پایداری*، شماره ۱۱. صص ۱-۲۴.
- بویس، مریم. (۱۳۷۶). *تاریخ کیش زرتشت اوائل کار*. ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران: توس.
- بهار، محمدتقی (ملک‌الشعرا). (۱۳۵۶). *سبک‌شناسی*، ج ۱، تهران: امیرکبیر.
- پورداد، ابراهیم. (۱۳۸۱). *ویسپرد*. تهران: اساطیر.

- _____ . (۱۳۸۰). **یسنای**. تهران: اساطیر.
- _____ . (۱۳۷۷). **یشت‌ها**. تهران: اساطیر.
- _____ . (۱۳۸۴). **گات‌ها**. تهران: اساطیر.
- ترابی، ضیاء‌الدین. (۱۳۸۴). **شکوه شقایق: نقد و بررسی شعرهای دفاع مقدس**. قم: انتشارات سما قلم.
- _____ . (۱۳۸۹). **آشنایی با ادبیات مقاومت جهان**. تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- تفضلی، احمد. (۱۳۸۳). **تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام**. تهران: سخن.
- جلالی نایینی، محمدرضا. (۱۳۷۲). **ریگ ودا**. تهران: قطره.
- جهانگرد، فرانک. (۱۳۹۵). «تحلیل سیر تکوینی تعاریف ادبیات پایداری در ایران»، **مجله ادبیات پایداری**، شماره ۱۴، صص ۶۱-۷۸.
- چهرقانی، رضا. (۱۳۹۶). «ادبیات پایداری در ایران؛ بازشناسی مؤلفه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌ها»، **ادبیات پارسی معاصر**، دوره ۷، شماره ۲، صص ۱-۳۳.
- حسینی‌شعار، سیده الهه؛ رضایی، صدیقه؛ و شهسواری، غلامرضا. (۱۳۹۸). «جلوه‌های ادبیات پایداری در داستان کاوه و ضحاک شاهنامه»، **فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس**، دوره ۵، شماره ۱، صص ۹-۳۱.
- ذبیح‌نیا عمران، آسیه؛ و یگانه‌مهر، حسین. (۱۳۹۲). «مؤلفه پایداری و بیداری در قیام کاوه آهنگر». **مجموعه مقالات همایش پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی**. صص ۸۰۱-۸۱۰. SID. <https://sid.ir/paper/856289/fa>
- رضایی باغبیدی، حسن. (۱۳۷۷). «سوشیانت در اوستا». **مجله مقالات و بررسی‌ها**، دوره ۶۴، پیاپی ۱۱۱۲، صص ۱۰۳-۱۱۴.
- سرکاراتی، بهمن. (۱۳۷۸). **بازشناسی بقایای افسانه گرشاسب در منظومه‌های حماسی ایران**. تهران: قطره.
- سنگری، محمدرضا. (۱۴۰۳). **ادبیات پایداری (تعاریف، گونه‌ها، گستره)**. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- شکری، غالی. (۱۳۶۱). **ادب مقاومت**. ترجمه محمدحسین روحانی، چاپ اول، تهران: نشر نو.
- شیرشاهی، افسانه. (۱۳۹۰). **شعر مقاومت و دفاع مقدس**. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- صرفی، محمدرضا. (۱۳۹۳). «گستره ادبیات پایداری»، **مجله ادبیات پایداری کرمان**، سال ۶، شماره ۱۰، صص ۲۰۷-۲۳۷.
- قاسم‌زاده، بهجت؛ و حسام‌عارفی، فرزاد. (۱۳۹۱). «مقایسه جلوه‌های پایداری در حماسه دینی یادگار زریران و گشتاسب‌نامه دقیقی». **مجله ادبیات پایداری کرمان**، دوره ۳، شماره ۵-۶، صص ۳۴۳-۳۶۱.
- کافی، غلامرضا. (۱۳۸۸). «ویژگی‌های مشترک شعر مقاومت در ادبیات ایران و جهان»، **نامه پایداری (مجموعه مقالات)**، به اهتمام احمد امیری خراسانی، تهران: بنیاد حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- _____ . (۱۴۰۰). «پیشنهادی برای رج‌بندی گروه- مؤلفه‌های ادبیات پایداری»، **مجله ادبیات پایداری کرمان**، سال ۱۳، شماره ۲۴، صص ۱۳۷-۱۶۷.
- کای بار، آسموسن؛ و بویس، مری. (۱۳۸۶). **دیانت زرتشتی**. ترجمه فریدون وهمن، تهران: ثالث.
- لوکوک، پی‌یر. (۱۳۸۹). **کتیبه‌های هخامنشی**. ترجمه نازیلا خلخالی، تهران: فرزاد روز.
- مجتبائی، فتح‌الله. (۱۳۵۲). **شهر زیبای افلاطون و شاهمی آرمانی در ایران باستان**. تهران: انجمن فرهنگ ایران باستان.
- مشکور، محمدجواد. (۱۳۶۹). **کارنامه اردشیر بابکان**. تهران: دنیای کتاب.
- مینوی، مجتبی. (۱۳۵۴). **نامه تنسر به گشنسپ**. تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
- نامه پایداری (۱۳۸۸)، **مجموعه مقالات** (۱ تا ۶)، گردآورنده احمد امیری خراسانی، تهران: بنیاد حفظ و نشر آثار دفاع مقدس
- همایی، جلال‌الدین. (۱۳۷۵). **تاریخ ادبیات ایران**. تهران: هما.

پایگاه اینترنتی:

بی‌نام، خبرگزاری میراث فرهنگی، «متن کامل کتیبه بیستون»،
<https://web.archive.org/web/20140201224334/http://www.chn.ir/NSite/FullStory/News/?Id=85356>
 تاریخ بارگذاری ۲۲/۴/۱۳۸۵، تاریخ مشاهده: ۱۵ مرداد ۱۴۰۳.

References [in Persian]

- Asana, Jamasp. (1992). *Pahlavi Texts*. Translated by Saeed Aryan. Tehran: Cheshmeh.
- Amoozegar, Zhaleh. (2008). *The Language of Mythic Culture (Collected Essays)*. Tehran: Moein.
- Bahar, Mohammad-Taqi (Malek al-Shoara). (1977). *Stylistics*, Vol. 1. Tehran: Amir Kabir.
- Boyce, Mary. (1997). *A History of Zoroastrianism: The Early Period*. Translated by Homayoun Sanatizadeh. Tehran: Toos.
- Homaei, Jalal al-Din. (1996). *History of Iranian Literature*. Tehran: Homa Publishing.
- Jalali Nayini, Mohammad-Reza. (1993). *Rig Veda*. Tehran: Ghatreh.
- Kaibaar, Asmussen; Boyce, Mary. (2007). *Zoroastrian Religion*. Translated by Fereydoun Vahman. Tehran: Sales.
- Letter of Resistance. (2009). *Collected Essays (Vols. 1-6)* edited by Ahmad Amiri Khorasani. Tehran: Foundation for the Preservation and Publication of Sacred Defense Values.
- Lecoq, Pierre. (2010). *Achaemenid Inscriptions*. Translated by Nazila Khalkhali. Tehran: Farzan-e Rooz.
- Mojtabai, Fathollah. (1973). *Plato's Ideal City and the Ideal Kingship in Ancient Iran*. Tehran: Society for the Promotion of Iranian Culture.
- Mashkoor, Mohammad-Javad. (1990). *The Book of the Deeds of Ardashir, Son of Babak*. Tehran: Donyaye Ketab.
- Minovi, Mojtaba. (1975). *Letter of Tansar to Goshnasp*. Tehran: Kharazmi Publishing.
- Pourdavoud, Ebrahim. (2005). *Gathas*. Tehran: Asatir.
- _____. (2002). *Visperad*. Tehran: Asatir.
- _____. (2001). *Yasna*. Tehran: Asatir.
- _____. (1998). *Yashts*. Tehran: Asatir.
- Sangari, Mohammad-Reza. (2024). *Resistance Literature: Definitions, Types, Scope*. Tehran: Institute for Cultural and Intellectual Research.
- Sarkarati, Bahman. (1999). *Reexamining the Remnants of the Garshasp Legend in Iranian Epic Poems*. Tehran: Ghatreh.
- Shokri, Ghali. (1982). *Resistance Literature*. Translated by Mohammad-Hossein Rouhani. Tehran: Nashr-e No.
- Shirshahi, Afsaneh. (2011). *Poetry of Resistance and Sacred Defense*. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents.
- Tafazzoli, Ahmad. (2004). *A History of Iranian Literature Before Islam*. Tehran: Sokhan.
- Torabi, Zia al-Din. (2005). *The Splendor of the Anemone: Critique and Analysis of Sacred Defense Poetry*. Qom: Sama Qalam Publishing.
- _____. (2010). *An Introduction to World Resistance Literature*. Tehran: Foundation for the Preservation and Publication of Sacred Defense Values.

Journal Articles:

- Amiri Khorasani, Ahmad; & Ehsani, Abdolhamid. (2014). Components of Resistance in Allama Iqbal Lahori's Persian Poetry. *Journal of Resistance Literature*, Issue 11, pp. 1–24.
- Chehrghani, Reza. (2017). Resistance Literature in Iran: Identifying Components, Opportunities, and Challenges. *Contemporary Persian Literature*, Vol. 7, No. 2, pp. 1–33.

- Hosseini Shoar, Seyyedeh Elaheh; Rezaei, Sedigheh; Shahsavari, Gholamreza. (2019). Manifestations of Resistance Literature in the Story of Kaveh and Zahhak in Shahnameh. *Journal of Sacred Defense Studies*, Vol. 5, No. 1, pp. 9–31.
- Jahangard, Farank. (2016). An Analysis of the Evolution of Definitions of Resistance Literature in Iran, Issue 14, pp. 61–78.
- Kafi, Gholamreza. (2021). Proposal for Categorizing Resistance Literature Components. *Journal of Resistance Literature*, Kerman, Vol. 13, No. 24, pp. 137–167.
- Qasemzadeh, Bahjat; & Hesam-Arefi, Farzad. (2012). A Comparison of Manifestations of Resistance in the Religious Epic Yadgar-i Zariran and Daqiqi's Goshtasnameh. *Journal of Resistance Literature*, Kerman, Vol. 3, Nos. 5–6, pp. 343–361.
- Rezaei Baghibidi, Hassan. (1998). Saoshyant in the Avesta. *Journal of Articles and Reviews*, Vol. 64, No. 1112, pp. 103–114.
- Sarfi, Mohammad-Reza. (2014). The Scope of Resistance Literature. *Journal of Resistance Literature*, Vol. 6, No. 10, pp. 207–237.

Collected Volume Articles:

- Eteminani, Abbas. (2005). Functions of Language in the Poetry of the Islamic Revolution. In *Letter of Resistance (Proceedings of the First Congress of Resistance Literature)*, edited by Ahmad Amiri Khorasani. Kerman: Foundation for the Preservation and Publication of Sacred Defense Values.
- Kafi, Gholamreza. (2009). Common Features of Resistance Poetry in Iranian and World Literature. In *Letter of Resistance (Collected Essays)*, edited by Ahmad Amiri Khorasani. Tehran: Foundation for the Preservation and Publication of Sacred Defense Values
- Zabihnia Omran, Asieh; & Yeganeh Mehr, Hossein. (2013). Components of Resistance and Awakening in the Uprising of Kaveh the Blacksmith. *Proceedings of the Conference on Persian Language and Literature Research*, pp. 801–810. [SID Link](<https://sid.ir/paper/856289/fa>)

Online Source:

- Anonymous. Cultural Heritage News Agency. Full Text of the Behistun Inscription. [Archived Link] (<https://web.archive.org/web/20140201224334/http://www.chn.ir/NSite/FullStory/News/?Id=85356>). Uploaded: July 13, 2006. Accessed: August 6, 2024.